

Poznámky k latinským větám vedlejšími I: Napětí mezi sémantikou spojek a větněčlenskou platností vět vedlejších*

Michal Ctibor

Abstract:

On dependent clauses in Latin I: Tension between the semantics of the conjunction and the syntactic function of the dependent clause

The article contends that it is hardly defensible to identify the syntactic function of a dependent clause according to the semantics of its conjunction (as is the practice of the Latin handbooks currently used at the universities in the Czech Republic). For instance, the *dum*-clauses are generally taken for temporal (adverbial) clauses according to the temporal value of the lexeme *dum*; with the verb *expecto*, however, these clauses function as a direct object and are not temporal (adverbial). Similarly, the prototypically conditional *si*-clauses and prototypically temporal *cum*-clauses can function as the subject or object of a sentence. Moreover, a dependent clause should be taken not as a syntactic function (subject, object, adverbial) at all, but rather as a construction which can itself have a syntactic function in a sentence, but can also be only a component of a syntactic function (e.g. *quam* + dependent clause) or can be a part of the so-called nonsententials, i. e. structures, that lack the traditional sentence functions as object, subject, etc. at all (e.g. *Quid* + dependent clause?).

key words: *cum*; *dum*; *si*; dependent clause; *quam* + dependent clause; *quid* + dependent clause

klíčová slova: *cum*; *dum*; *si*; vedlejší věta; *quam* + vedlejší věta; *quid* + vedlejší věta

* Tento článek vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q 10, *Jazyk v proměnách času, místa a kultury* a programu Univerzitní výzkumná centra UK č. 204053.

1. Úvod

V tomto článku se pokusím ukázat, že větněčlenskou platnost latinských vedlejších vět (dále jen VV) není možné vždy mechanicky vyvozovat ze sémantiky spojovacího výrazu: např. věty se spojky *dum* a *cum* nejsou vždy větami časovými (přestože význam spojky *dum* a *cum* je v nich v jádru časový) a věty se spojkou *si* nejsou vždy větami podmínkovými (přestože význam spojky *si* je v nich v jádru podmínkový).

Některé případy takového napětí bývají v příručkách pravidelně zaznamenávány: gramatiky hovoří o tzv. *cum causale*, *cum concessivum* nebo si také zpravidla všímají, že spojka *si* může uvádět i tzv. nepřímé otázky. Tento článek chce však upozornit nejen na více takových případů (které nikde zmiňované nejsou), ale také na případy kvalitativně odlišné a – jak se domnívám – metodologicky závažnější. Vezmeme-li totiž např. nepřímé otázky se spojkou *si*, jedná se ze synchronního pohledu o zcela jinou konstrukci, než jakou jsou věty podmínkové se spojkou *si* (nepřímé otázky se *si* mají konjunktiv podle souslednosti časů, podmínkové věty se *si* mají indikativ či konjunktiv samostatný). Naproti tomu v tomto článku budu uvádět případy, v nichž se jedná o jednu a tutéž konstrukci (VV se *si*, která má indikativ či samostatný konjunktiv), která je schopná být různými větnými členy, ba dokonce i nebýt větným členem. Článek tak směřuje k metodologickému závěru, že VV nejsou primárně větné členy, nýbrž jsou to konstrukce, které lze používat jako různé větné členy (přičemž některý větný člen může být pro danou konstrukci prototypický), ale i jinak.

Struktura článku je následující: v oddíle 2 se nejprve zaměřím na případy, v nichž sémantika spojky neodpovídá větněčlenské platnosti dané VV, např. kdy časové *dum* stojí ve větách předmětných/obsahových (pododdíl 2.1), podmínkové *si* ve větách podmětných/obsahových, předmětných/obsahových a přívlástkových/obsahových (pododdíl 2.2) nebo kdy časové *cum* stojí ve větách předmětných/obsahových (pododdíl 2.3). Poté se v oddíle 3 zaměřím na případy, ve kterých VV vůbec nemá platnost větného členu, a to buď proto, že je složkou větného členu (tj. je méně než větný člen), nebo proto, že je součástí nevětné konstrukce, kterou nelze dost dobře členit na tradiční větné členy. V závěru nastíním, jaké implikace by zjištění prezentovaná v oddílech 2 a 3 měla mít pro didaktickou praxi.

2. Napětí mezi sémantikou spojek a větněčlenskou platností vedlejších vět

2.1 Předmětné (obsahové) věty se spojkou *dum: exspecto* jako tranzitivní sloveso

Ačkoli VV s *dum* bývají prototypicky používány jako VV příslovečné časové, po slovesech čekání a pozorování plní VV konjunktivní s *dum* většinou funkci předmětu.¹ Neptáme se na ni totiž *Quam diu exspectas?* „Jak dlouho čekáš?“, nýbrž *Quid exspectas?* „Na co čekáš?“. Dobře to ilustruje příklad (1). Zajímavý je také příklad (2), který obsahuje jak časové omezení čekání (*ad horam nonam*), tak předmět čekání (*dum reliquae naves eo convenirent*). Srov. k tomu také český příklad (3), kde je jak časový rozsah čekání *dvě hodiny*, tak také předmět čekání (*třeba na to, až dostanu...*).

(1) *Quid exspectas? An dum ab inferis ipse Malleolus existat atque abs te officia tutelae sodalitatis familiaritatisque flagitet?* „Na co čekáš? Snad na to, až z podsvětí vstane sám Malleolus a začne na tobě vymáhat povinnosti opatrovníka, kolegy, přítele?“ (Cic. *Verr.* 2,94)

(2) *Dum reliquae naves eo convenirent, AD HORAM NONAM in ancoris expectavit.* „Se spuštěnými kotvami čekal do deváté hodiny, dokud nepřiplují (než by připluly) zbylé lodě.“ (Caes. *Gall.* 4,23,4)

(3) *Jízda do Prahy mi zabere přes dvě hodiny a pak ještě DALŠÍ DVĚ HODINY čekám třeba na to, až dostanu na zasedání vlády deset minut na svůj návrh.* (ČNK, SYN 2015)

Stejným způsobem („Na co čeká? / *Quid exspectas?*“) se musíme ptát na VV se spojkou *dum* po slovese *exspecto* i v dalších případech, kde časové omezení JAK DLOUHO vyjádřeno není, jako v př. (4) a (5):

¹ NOVOTNÝ (1993, s. 257 a 261–262) i MIKULOVÁ (2014, př. 54 a 55 na s. 154) popisují takovéto věty mezi časovými.

(4) *Quibus rebus adductus Caesar non expectandum sibi statuit, dum – omnibus fortunis sociorum consumptis – in Santonos Helvetii pervenirent.* „Pod vlivem těchto skutečností se Caesar rozhodl, že není radno čekat, až Helvetiové po vyčerpání všeho bohatství spojenců přijdou na území Santonů.“ (Caes. Gall. 1,11,3)

(5) *Expectare vero, dum hostium copiae auferentur, equitatus reverteretur, summae dementiae esse iudicabat.* „Ale čekat, než by se vojsko nepřátel zvětšilo a jízda vrátila, to považoval za vrchol pošetilosti.“ (Caes. Gall. 4,13,2)

Sloveso *expecto* se u Caesara (konkrétně v *Gall.* včetně 8. kn. a v *civ.*) vyskytuje 60× a ve všech těchto výskytech vystupuje jako sloveso tranzitivní, srov. tabulku 1:

Předmět slovesa <i>expecto</i>	počet
akuzativ	42
VV se spojkou <i>dum</i>	3
VV se spojkou <i>si</i>	3
VV s interogativem	1
VV se spojkou <i>ut</i>	1
VV se spojkou <i>quin</i>	1
žádný předmět	0
sloveso je v osobním pasivu	9
celkem	60

Tabulka 1: Valenční doplnění slovesa *expecto* v *Caes. Gall.* a *civ.*

Nejčastěji (celkem 42×) je rozvito předmětovým akuzativem jako v př. (6), 9× se vyskytuje v osobním pasivu jako v př. (7).² Ve zbylých 9 případech je rozvito VV obsahovou se spojkami *si* (3×), *ut* (1×, „otálet s něčím“), *quin* (1×, „neotálet s něčím“), tázacím zájmenem (1×); srov. př. (8)–(11). A koneč-

² Osobní pasivum bere jako důkaz tranzitivity např. PANHUIS 2014, s. 110, §146.

ně ve třech výskytech – srov. příklady (2), (4) a (5) výše – je sloveso *expecto* doplněno VV se spojkou *dum*:

(6) [...] *eventum pugnae expectabat*. „... čekal na výsledek bitvy.“ (Caes. Gall. 7,49,2)

(7) *Reliquam partem exercitus [...] non putat expectandam*. „Domnívá se, že se nesmí čekat na zbylou část vojska.“³ (Caes. Gall. 6,46,6)

(8) *Hanc si nostri transirent, hostes expectabant*. „Nepřátelé čekali, zda ji naši přejdou.“ (Caes. Gall. 2,9,1)

(9) *In reliquis provincias praetores mittuntur. Neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum feratur paludatique votis nuncupatis exeant*. „Do ostatních provincií jsou posláni přetoři, kteří ani nečekají na to (jak se stalo v předchozích letech), aby bylo lidu předloženo schválení jejich vrchního velení a aby vyrazili oděnění do vojevůdcovského pláště po vyhlášení votivních darů bohům.“ (Caes. civ. 1,6,5)

(10) *Cum [...] omnium voces audirentur expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur, cohortatus suos [...] ad hostium castra contendit*. „Když bylo slyšet hlasy, že se nemá déle otálet s tím, aby se zaútočilo na tábor“ (Caes. Gall. 3,24,5)

(11) *Quid ab his praecipitur, expectant*. „Čekají, co tito nařídí.“ (Caes. Gall. 6,39,2)

Necháme-li stranou tři výskyty *expecto* + VV se spojkou *dum*, které jsou zde předmětem sporu, z 57 výskytů slovesa *expecto* je všech 57 výskytů (100 %) tranzitivních. To ukazuje, že toto sloveso u Caesara vyžaduje předmětné doplnění: to je podle mého názoru vedle výše uvedeného otázkového testu druhým důkazem toho, že VV s *dum* po slovese *expecto* je VV předmětná.

³ Dosl.: „že nemá být čekáno na zbylou část vojska.“ Protože české sloveso čekat na není tranzitivní, do češtiny nelze osobním pasivem převést.

2.2 Nepodmínkové vedlejší věty s podmínkovou spojkou *si*

VV se spojkou *si* se nejčastěji vyskytují v platnosti vět příslovečných podmínkových. Tím se však jejich potenciál ani zdaleka nevyčerpává: jak dokazují níže uvedené příklady (12)–(17), VV se spojkou *si* může být také větou podmětnou jako v (12) a (13), předmětnou jako v (14) nebo přívlastkovou jako v (15).

Podívejme se nejprve na VV se *si* v platnosti podmětu: z hlediska v současnosti používané kombinované klasifikace latinských VV (postavené na kritériích větněčlenských, valenčních a na povaze spojovacího výrazu) musíme tyto věty označit zřejmě za věty obsahové. V př. (12) a (13) představují VV se spojkou *si* společně s korelativním kataforickým zájmenem (*illud a hoc*, „to“) podmět predikátů *proderit*, „prospěje“, a *erit levamento*, „bude ulehčením“. V češtině jim odpovídá zcela ekvivalentní obrat „to, když“.

(12) *Illud quoque tibi magno erit levamento, si saepe te sic interrogaveris: „Utrumne meo nomine doleo, an eius, qui decessit?“* „Velkým ulehčením ti bude také to, když se sám sebe často zeptáš: „Truchlím kvůli sobě, nebo kvůli tomu, kdo zemřel?““ (Sen. *Ad Polybium de cons.* 9,1)

(13) *Quid proderit, inquit, hoc tibi, si soluta inedia fueris, si te vivam sepe lieris?* „Co ti to prospěje, když se zabiješ půstem, když se zaživa pohřbíš?“ (Petr. 111)

Dále je možné najít VV se spojkou *si* v platnosti přívlastku či předmětu, srov. př. (14) a (15); situace je podobná jako u podmětných vět v případech (12) a (13): i zde se totiž jedná o věty obsahové, ale fungují zde jednou jako doplnění slovesa (*ferre id, si...* „snést to, když...“), podruhé jako rozvinutí substantiva (*hanc viam, si* „ta cesta, když... / ten způsob, kdy = při kterém“).

(14) *Saepe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem, non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset viti, id ferre ipse non posset.* „Často totiž slyším Roscia, jak říká, že dosud nenašel žádného žáka, kterého by

mohl schvalovat, ne proto, že by někteří nebyli schvalitelní, nýbrž proto, že pokud udělají jen sebemenší chybičku, nemůže to snést.“ (Cic. *de or.* 1,132)

(15) *Quamquam praeclare Socrates HANC VIAM ad gloriam proximam et quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset.* „Ačkoli výborně říkal Sókratés, že nejrychlejší a nejkratší cesta ke slávě je to, když člověk usiluje o to, aby byl takový, za jakého chce být považován.“ [doslovněji: „říkal, že tahle cesta ke slávě – totiž to, když člověk usiluje o to, aby byl takový, za jakého chce být považován – je nejkratší a nejrychlejší.] (Cic. *off.* 2,43)

2.3 VV podmětné a předmětné (obsahové oznamovací) s časovou spojkou *cum*

Podobně jako u spojky *si* výše může i VV se spojkou *cum* představovat např. předmět věty řídicí – do češtiny je možné takovou VV překládat pomocí obratu „(to), když“. Srov. př. (16), ve kterém je VV se spojkou *cum* prvním předmětem slovesa myšlení s vazbou dvou akuzativů („považovat něco za něco“):

(16) *Argumentum tempestatis nautae putant, cum multae transvolant stellae.* „Námořníci považují za znamení (nadcházející) bouře, když po nebi létá mnoho hvězd.“ (Sen. *nat. quaest.* 1,1,12)

Pozoruhodný případ představují také slovesa smyslového vnímání. Např. po slovese *audio* (s významem přímého smyslového vnímání) se u Cicerona objevuje doplnění se spojkou *cum* a slovesem mluvení, srov. př. (17)–(19):⁴

(17) *Atque ego hoc ex eis saepe audivi, cum dicerent pergratum Atheniensis et sibi fecisse et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tris illius aetatis nobilissimos philosophos missent, Carneadem et Critolaum et Diogenem.* „A často jsem od nich slyšel

⁴ KÜHNER – STEGMANN (1912, 2, s. 332–333; Anmerk. 2) registrují také obraty *memini, cum* + ind. (např. Pl. *capt.* 303) či *video, cum* + archaicky ind. / klasicky konj. (např. Pl. *Poen.* 723).

to, když říkali, že je i mnohé přední muže obce velmi potěšili Athéňané tím, že když posílali posly k senátu ve věcech, které pro ně měly zásadní význam, poslali tři nejslavnější filozofy té doby: Karneada, Kritoláa a Diogena.“ (Cic. *de or.* 2,155)

(18) *Iam id quidem saepe [...] ex eo audivi, cum diceret sibi iam certum esse a iudiciis causisque discedere.* „A často jsem od něj slyšel (to), když říkal, že je již rozhodnut soudy a obhajoby pověsit na hřebík.“ (Cic. *de or.* 2,144)

(19) *Saepe ex socero meo audivi, cum is diceret socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tamquam e vinclis evolavissent.* „Často jsem od svého tchána slyšel, jak (= když) říkal, že jeho tchán Laelius byl zvyklý téměř vždy jezdit na venkov se Scipionem a že tam oba neuvěřitelným způsobem omládlí, když z města jako z nějakého žaláře vyklouzli na venkov.“ (Cic. *de or.* 2,22)

Toto *cum* – zdá se – je od původu *cum historicum*, pro což svědčí i současný konjunktiv podle souslednosti časů. Spíše než o větu časovou se však jedná o větu předmětnou, neboť jednak věta s *cum* odpovídá na otázku „Co jsem slyšel?“, a nikoli „Kdy jsem slyšel?“, jednak je jejím konkurentem vazba akuzativu s participiem, srov. př. (20):

(20) [...] *idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim.* „A tohle slyším říkat Sókrata (který slasti nepřikládá váhu), že kořením jídla je hlad, ochucovadlem nápoje je žízeň.“ (Cic. *fn.* 2,90)

O tom, že se skutečně nejedná o *cum historicum*, nýbrž o konstrukci, která z něho sice pravděpodobně vznikla, ale žije již svým vlastním životem, svědčí (být celkem ojedinělý) příklad (21), v němž je řídicí predikát v čase hlavním (*soleo audire* – nejde o prézens historický) a obsahová věta s *cum* má současný konjunktiv prézentu (*cum dicat*): *cum historicum* se však klasicky objevuje pouze po časech vedlejších.⁵

⁵ Srov. PINKSTER 2015, s. 611–615 a 641–644.

(21) *Saepe enim SOLEO AUDIRE Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem...* „Často totiž slýchám Roscia, jak (= když) říká, že dosud nedokázal najít žádného žáka, kterého by schvaloval (= považoval za dobrého herce). (Cic. *de or.* 1,132)

3. Vedlejší věty bez větněčlenské platnosti

V předchozím oddíle jsem se pokusil ukázat, že VV s konkrétními spojkami – např. VV se spojkou *dum*, VV se spojkou *si* atd. – nelze předem ztotožnit s jedním konkrétním větným členem, tj. nelze o nich apriorně prohlášovat, že jsou to např. VV příslovečné časové nebo příslovečné podmínkové.

Jednoduchým a zjednodušujícím řešením (akceptovatelným pouze v didaktické praxi) by bylo prohlásit např. VV se spojkou *si* za „prototypicky podmínkové“ a při probírání obsahových a jiných vět přidat poznámku pod čarou v tom smyslu, že ojediněle se také vyskytují VV obsahové se spojkou *si*. To se alespoň částečně již dělá (např. jsou zmiňovány tzv. nepřímé otázky s „prototypicky podmínkovou“ spojkou *si*, nebo je zvlášť vyčleňováno *cum causale* či *cum concessivum* u „prototypicky časové“ spojky *cum*).

Ve skutečnosti má však syntaktik před sebou problém a úkol mnohem obtížnější než určit, jakými všemi větnými členy může být VV s tou či onou spojkou: VV totiž primárně nejsou větné členy, nýbrž jsou to konstrukce,⁶ které se často používají jako větné členy, ale mnohdy také zcela jinak. Budu se věnovat dvěma případům, v nichž VV (a) je pouze složkou větného členu; (b) není větným členem.

V příkladech (22)–(25) nejsou VV samy větným členem, nýbrž pouze součástí větného členu (tj. jsou méně než větný člen), který je v bohemistické tradici označován za příslovečné určení zřetelové (tzv. zřetelově srovnávací) a jemuž PANHUIS (2014, s. 189) říká „příslovečné určení druhého členu

⁶ Metodologicky zde vycházím z konstrukční a kognitivní gramatiky, podle nichž jsou všechny jazykové znalosti, které člověk má, uloženy v mysli jako konstrukce znakové povahy (mající formu a význam); srov. GOLDBERG 2006 či LANGECKER 2008.

srovnání u komparativu⁷: tento větný člen je tvořený slovem *quam* a substantivem nebo vedlejší větou.

(22) *Si res publica corruptior est, quam ut adiuvari possit, si occupata est malis, non nitetur sapiens in supervacuum.* „Je-li stát v horším stavu, než aby se mu dalo pomoci, je-li pohlcen zly, nebude se mudrc namáhat zbytečně.“ (Sen. *de otio* 3,3)

(23) *Nos certe sumus, qui dicimus et Zenonem et Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent.* „Přinejmenším my říkáme, že Zenón a Chrysippos vykonali větší věci (= založili stoickou filozofii), než kdyby veleli vojskům, zastávali úřady, navrhovali zákony.“ (Sen. *de otio* 6,4)

(24) *Quam spectatus civis, quam probatus, cuius ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium!* „Jak prověřený, jak řádný to občan, z jehož celého života nelze uvést nic čestnějšího než to, že se rozvedl s herečkou.“ (Cic. *Phil.* 2,69)

(25) *Nihil est in dicendo maius, quam ut faveat oratori is, qui audiet.* „Nic není v řečnění důležitější než to, aby byl ten, kdo poslouchá, řečníkovi nakloněn.“ (Cic. *de or.* 2,178)

V př. (22) se jedná o větu, která bývá v gramatikách většinou pojednána a které se říká „účinková srovnávací“; syntakticky však není rozdíl mezi ní a větami v (23)–(25). Podle současné větněčlenské terminologie bychom VV, která tvoří složku příslovečného určení zřetelově srovnávacího, prohlásili v (22) za větu účinkovou, v (23) za větu podmínkovou, věty v (24) a (25) bychom podle větněčlenské terminologie nazývali dost obtížně, podle kombinované terminologie (spojující větné členy s valencí) bychom je nazvali větami obsahovými. Domnívám se však, že lépe by bylo hovořit o příslovečném určení zřetelově srovnávacím vyjádřeným spojkou *quam* a vedlejší

⁷ V anglické verzi PANHUIS (2006, s. 150–151): „Adverbial modifier of comparison (second member with a comparison).“

větou prototypicky podmínkovou atd. Podobně jako v případě *quam* + SENT tvoří VV součást větného členu po dalších synsémantikách, např. *ac si, velut si, velut cum*.

Někdy nejsou VV ani složkou větného členu, nýbrž jsou součástí neslovesné výpovědi, která nemá tradiční větněčlenskou strukturu. Podívejme se např. na český příklad (26) a latinské příklady (27)–(28), kde jsou VV součástí neslovesné výpovědi, které říkám „uvozovací *colquid*“, sestávající ze slova *colquid* a z prvku, který je nově uváděn do diskurzu.

(26) *Co abych tě drahá oběsil?* (L. Fuks: *Spalovač mrtvol*⁸)

(27) *M.: Quod idem et Zaleucum et Charondam fecisse video [...]*

Q.: Quid quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timaeus?

M.: At <ait> Theophrastus, auctor haud deterior mea quidem sententia [...]

„M.: Vidím, že přesně to udělali Zaleukos a Charónás.

Q.: Ale co skutečnost, že Tímáios popírá, že tenhle Zaleukos vůbec kdy existoval?

M.: Ale jeho existenci potvrzuje Theofrastos, autorita o nic horší po mém soudu [...]" (Cic. *leg.* 2,14–15)

(28) [...] *et, Quid si comantur?* *ait.*

[Apollón si prohlíží Dafniny neučesané, leč krásné vlasy] „a říká: ‚Co (teprve) pokud by se učesaly?‘“ (Ov. *met.* 1,498)

Protože se v těchto případech nejedná o věty, nýbrž o nevětné, neslovesné výpovědi (větné ekvivalenty), není možné u vět (26) a (27) určit, zda jsou to věty podmínčné či předmětné: lze se na ně zeptat jedině absurdními otázkami „Co co?“, resp. „Quid quid?“. U věty (28) můžeme být v pokušení vnímat ji jako větu podmínkovou, pokud si místo *quid* představujeme nějaký obrat typu „Oč krásnější by byly, pokud by se učesaly“, to je však krok metodologicky velmi problematický: stejně tak dobře bychom si za *quid* mohli dosadit obrat „Co by s jejími vlasy udělalo to, pokud by se učesaly“ a v tu chvíli by se jednalo o VV podmínčnou. Navíc kromě toho, že za *quid*

⁸ Fuks, Ladislav. *Spalovač mrtvol*. Praha: Mladá Fronta 1983, vyd. druhé, s. 149.

lze dosadit různé smysluplné varianty (které z VV se spojkou *si* dělají různé větné členy), není metodologicky bezproblémový ani samotný fakt jakéhokoli dosazování čehokoli za slovo *quid*.

Považuji proto obraty jako *Co kdyby...*, *Co aby...*, *Co to, že*, resp. *Quid si...*, *Quid quod...*, *Quid cum...* aj. za nevětné konstrukce bez predikátu, který by byl schopen přisuzovat větněčlenskou platnost a sémantické role ostatním složkám: cítíme-li u VV se spojkou *si* v obratu *Quid si...* jistý podmínkový odstín, domnívám se, že je to dáno sémantikou spojky *si* a sémantikou celé konstrukce (VV se spojkou *si* a tzv. nezávislým konjunktivem) spíše než tím, že by VV měla platnost příslovečného určení podmínky.

4. Závěr: Implikace pro didaktickou praxi

Jak ukázal oddíl 3, VV nejsou primárně větné členy, nýbrž jsou to konstrukce, které se často jako větné členy používají. Např. konstrukce „VV se spojkou *si* a samostatným konjunktivem“ má podmínkovou sémantiku zděděnou po lexému *si*, který je její součástí a sám má podmínkový význam, ale vůbec nemusí být použita jako větný člen, a i pokud je použita jako větný člen, nemusí být použita – jak ukázal oddíl 2 – jako věta příslovečná podmínková (příslovečné určení podmínky), nýbrž může být použita také jako věta obsahová (podmětná/předmětná) s významem „to, když X“.

V současnosti používaná klasifikace latinských VV (kombinující princip větněčlenský, kompletivní a povahu spojovacího prostředku) je celkem vhodným rozvrhem pro zvládnutí všech základních konstrukcí v kategorii vedlejších vět. Většinu konstrukcí totiž probírá právě jednou,⁹ a to na jejich prototypickém místě: např. „VV se spojkou *si* a indikativem / samostatným konjunktivem“ pojedná mezi „věty podmínkovými“, „VV se spojkou *dum* a různými způsoby“ mezi „věty časovými“ atd. Tatáž spojka se v rozvrhu objevuje vícekrát pouze tehdy, jedná-li se o různé konstrukce: např. VV

⁹ Z konstrukčního pohledu jsou dvakrát probírány pouze „VV s *quod* a indikativem (příp. konjunktivem cizího mínění)“, které fungují buď jako věty obsahové oznamovací, nebo jako věty příslovečné příčinné; a také „VV se spojkou *ut* (záporkou *ne*, která může i nahrazovat spojku) a konjunktivem podle souslednosti časů (zpravidla jen současným)“, které se objevují jako obsahové snahové nebo příslovečné účelové.

se spojkou *si* jsou zmiňovány také mezi nepřímými otázkami – zde se však jedná o „VV se spojkou *si* a konjunktivem podle souslednosti časů“, navíc o větu, v níž je podmínkový význam lexému *si* oslaben; podobně je probíráno tzv. *cum causale* a *cum concessivum*, ale tyto konstrukce se jednak od časového *cum temporale* s indikativem odlišují konjunktivem podle souslednosti časů (od *cum historicum* se odlišují tím, že se mohou vyskytovat i po čase hlavním), jednak nemají časový význam.

Nabízí se otázka, jak zohlednit zde uvedená zjištění ve vyučovací praxi. Vzhledem k tomu, že současná kombinovaná klasifikace představuje celkem vhodný didaktický rozvrh (jen překrytý fasádou termínů s nešťastnými implikacemi), domnívám se, že je možné vystačit víceméně pouze s *addendy*, která poskytuje tento článek. Zaprvé si učitel musí být vědom toho, že klasifikace latinských VV je výsledkem aplikace různých kritérií a že jejím smyslem není vyčerpávající popis toho, co vše se může použít jako věta podmínková nebo čím vším může být VV se spojkou *si*, nýbrž že je to racionální didaktický rozvrh, jímž lze studentům efektivně zprostředkovat všechny základní konstrukce z kategorie vedlejších vět. Učitel tedy může postupovat podle tohoto rozvrhu, opět však s jasným vědomím toho, že konstrukce jsou řazeny podle svého prototypického užití (a tudíž, že mohou být užity jinak). *Addenda* je možné přidávat buď u každé jednotlivé kategorie (probírají-li se věty časové s *dum*, je možné upozornit na předmětné věty po slovese *exspecto* atd.), nebo souhrnně na konci, což bude znamenat, že se studenti po zvládnutí prototypických užití dozvědí (pokud je to pro jejich potřeby nutné) také o užitích neprototypických. Tato druhá možnost se zdá výhodnější, zejména pokud jde o případy *quam* + VV či *Quid* + VV?, probrané výše v oddílu 3: studenti se tak nebudou muset učit *Quid si...* u vět podmínkových, *Quid cum* u vět časových, *Quid quod* u vět obsahových označovací se spojkou *quod*, nýbrž dostane se jim jednoho poučení o všech případech; totéž platí i pro kombinaci *quam* + VV, která je dnes explicitně zmiňována pouze u vět účinkových (tzv. účinkové srovnávací), zatímco u jiných typů VV je jakoby zatajena.

Literatura

- GOLDBERG, Adele E. *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford – New York: Oxford University Press 2006.
- KŘEN, M. – CVRČEK, V. – ČAPKA, T. – ČERMÁKOVÁ, A. – HNÁTKOVÁ, M. – CHLUMSKÁ, L. – JELÍNEK, T. – KOVÁŘIKOVÁ, D. – PETKEVIČ, V. – PROCHÁZKA, P. – SKOUMALOVÁ, H. – ŠKRABAL, M. – TRUNEČEK, P. – VONDŘIČKA, P. – ZASINA, A. *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- KÜHNER, Raphael – STEGMANN, Carl. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, II: Satzlehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1912.
- LANGECKER, RONALD W. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford – New York: Oxford University Press 2008.
- MIKULOVÁ, Jana. *Syntax latinských vedlejších vět*. Brno: Masarykova univerzita 2014.
- NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice*. Jinočany: H&H 1992.
- PANHUIS, Dirk. *Gramatika latiny*. Přel. L. PULTROVÁ. Praha: Academia 2014.
- PANHUIS, Dirk. *Latin Grammar*. Ann Arbor: The University of Michigan Press 2006.
- PINKSTER, Harm. *The Oxford Latin Syntax. Volume 1: The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press 2015.

Mgr. Michal Ctibor, Ph.D., Ústav řeckých a latinských studií, Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1.
michal.ctibor@ff.cuni.cz